

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

FARG'ONA OBLASTINING 1876–1917-YILLARDAGI MA'MURIY-HUDUDIIY BO'LINISHI VA BOSHQARUV TIZIMI TARIXSHUNOSLIGI: DAVRLASHTIRISH VA TAHLIL MASALALARI

Raupova Mushtariybegim Ilxomjon qizi

Andijon davlat chet tillari instituti, dotsent.

e-mail: raupovamushtariy@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5223-1214>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada Farg'ona oblastining 1876–1917-yillardagi ma'muriy-hududiy bo'linishi va boshqaruv tizimining tarixshunoslikda o'rganilish bosqichlari tahlil qilinadi. Rossiya imperiyasi davri manbalari va ilmiy-ma'muriy nashrlari, sovet tarixshunosligi, mustaqillik yillaridagi tadqiqotlar hamda zamonaviy xorijiy adabiyotlar tarixiy-qiyosiy asosda o'rganildi. Ma'muriy boshqaruvning oblast-uyezd-volost-qishloq vertikal, harbiy gubernatorlik instituti, mahalliy boshqaruv bo'g'inlari va hududiy o'zgarishlar talqinidagi metodologik farqlar aniqlashtirildi. Natijada mazkur muammo tarixshunosligini Rossiya imperiyasi, sovet va mustaqillik davri bosqichlariga ajratish asoslandi hamda mavzuni kompleks qiyosiy tadqiq etishga bo'lgan ehtiyoj saqlanib qolayotgani ko'rsatildi.

Kalit so'zlar: Farg'ona oblasti, Turkiston general-gubernatorligi, ma'muriy-hududiy bo'linish, boshqaruv tizimi, harbiy gubernator, uyezd, volost, tarixshunoslik, Rossiya imperiyasi, mustamlaka boshqaruvi.

ИСТОРИОГРАФИЯ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ДЕЛЕНИЯ И СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ФЕРГАНСКОЙ ОБЛАСТИ В 1876–1917 ГОДАХ: ВОПРОСЫ ПЕРИОДИЗАЦИИ И АНАЛИЗА

Раупова Муштарийбегим Илхомжон кизи

Андижанский государственный институт иностранных языков, доцент.

Аннотация.

В статье анализируются этапы историографического изучения административно-территориального деления и системы управления Ферганской области в 1876–1917 годах. На историко-сравнительной основе рассмотрены источники и научно-административные издания периода Российской империи, советская историография, исследования периода независимости, а также современная зарубежная литература. Выявлены методологические различия в интерпретации административной вертикали область-уезд-волость-кишлак, института военного губернаторства, звеньев местного управления и территориальных преобразований. В результате обоснована периодизация историографии данной проблемы на этапы Российской империи, советского периода и периода независимости, а также показано, что сохраняется необходимость комплексного сравнительного исследования данной темы.

Ключевые слова: Ферганская область, Туркестанское генерал-губернаторство, административно-территориальное деление, система управления, военный губернатор, уезд, волость, историография, Российская империя, колониальное управление.

HISTORIOGRAPHY OF THE ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL DIVISION AND GOVERNANCE SYSTEM OF THE FERGANA REGION IN 1876–1917: ISSUES OF PERIODIZATION AND ANALYSIS

Raupova Mushtariybegim Ilxomjon qizi

Andijan State Institute of Foreign Languages, Associate Professor.

Abstract.

This article analyzes the stages of historiographical research on the administrative-territorial division and governance system of the Fergana Region between 1876 and 1917. Sources and scholarly-administrative publications from the Russian Empire period, Soviet historiography, studies conducted during the independence period, and contemporary foreign literature are examined using a historical-comparative approach. Methodological differences in the interpretation of the administrative hierarchy of region-uyezd-volost-village, the institution of the military governor, local administrative structures, and territorial transformations are identified. As a result, the historiography of the issue is periodized into the Russian Imperial, Soviet, and independence periods, while the continuing need for a comprehensive comparative study of the subject is demonstrated.

Keywords: Fergana Region, Turkestan Governor-Generalship, administrative-territorial division, governance system, military governor, uyezd, volost, historiography,

Kirish. XIX asrning ikkinchi yarmi Markaziy Osiyo tarixida siyosiy va ma'muriy munosabatlarning tubdan o'zgarishi bilan ajralib turadi. 1876-yilda Qo'qon xonligining tugatilishi va uning asosiy hududlari negizida Farg'ona oblastining tashkil etilishi Turkiston general-gubernatorligi tarkibida yangi ma'muriy tizimning shakllanishiga olib keldi. Ushbu hudud imperiya siyosatining iqtisodiy, harbiy va strategik jihatdan muhim tayanchlaridan biri bo'lib, unda boshqaruvning yangi institutlari va hududiy birliklari joriy etildi.

Farg'ona oblastining ma'muriy-hududiy tuzilishi 1876–1917-yillar davomida bir xil holatda qolmadi. Uyezdlar tarkibi va chegaralari qayta ko'rib chiqilib, boshqaruv bo'g'inlarining vakolatlari normativ hujjatlar asosida aniqlashtirildi. Ayniqsa, 1886-yilda qabul qilingan "Turkiston o'lkasini boshqarish to'g'risidagi Nizom" oblast, uyezd, volost va quyi ma'muriy birliklar o'rtasidagi munosabatlarni huquqiy jihatdan tizimlashtirdi.

Mazkur jarayonlarning tarixshunoslikda talqin etilishi ham davrlar kesimida farqlanadi. Imperiya davri adabiyotlarida ma'muriy tizim asosan tavsifiy va amaliy maqsadlarda yoritilgan bo'lsa, sovet tadqiqotlarida sinfiy hamda mustamlakachilik yondashuvi ustunlik qildi. Mustaqillik davrida esa Farg'ona oblastining siyosiy-ma'muriy tarixi milliy davlatchilik, imperiya siyosati va mahalliy boshqaruv institutlarining o'zaro munosabatlari doirasida qayta baholandi. Shu sababli mavjud adabiyotlarni davrlashtirish va qiyosiy tahlil qilish mavzuning o'rganilish darajasini aniqroq belgilash imkonini beradi.

Maqolaning maqsadi Farg'ona oblastining 1876–1917-yillardagi ma'muriy-hududiy bo'linishi va boshqaruv tizimiga doir tarixshunoslikni davrlashtirish, turli davrlardagi konseptual yondashuvlarni qiyoslash va ushbu muammoning o'rganilishidagi asosiy tendensiyalarni aniqlashdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Farg'ona oblasti boshqaruv tarixini o'rganishda XIX asr oxiri – XX asr boshlarida yaratilgan rasmiy va ilmiy-ma'muriy nashrlar dastlabki manbaviy qatlamni tashkil etadi. V. P. Nalivkinning "Краткая история Кокандского ханства" asari Qo'qon xonligining siyosiy tuzilishi va mahalliy boshqaruv an'analari haqida muhim ma'lumot beradi. Asar 1876-yildan keyingi oblast boshqaruviga bevosita bag'ishlanmagan bo'lsa-da, yangi imperiya tizimi joriy etilishidan oldingi ma'muriy holatni qiyoslash uchun zarur tarixiy asos yaratadi.

1886-yil 12-iyunda tasdiqlangan "Положение об управлении Туркестанского края" mavzuning asosiy normativ-huquqiy manbalaridan biridir. Unda Turkiston o'lkasining oblast, uyezd, volost va quyi boshqaruv bo'g'inlari, mansabdor shaxslar vakolatlari hamda ma'muriy tartiblar belgilangan. Ushbu hujjat Farg'ona oblastining boshqaruv tizimini rekonstruksiya qilish va uning institutsional evolyutsiyasini aniqlash imkonini beradi.

Imperiya davrida chop etilgan "Обзор Ферганской области" va shunga o'xshash statistik-ma'lumotnoma nashrlari oblastning hududiy tarkibi, aholisi, xo'jaligi va boshqaruv amaliyoti haqida muntazam faktik ma'lumotlarni jamlagan. Ularning afzalligi yilma-yil kuzatuv imkoniyatini berishida bo'lsa, cheklovi ma'lumotlarning kolonial ma'muriyat ehtiyojlari doirasida shakllantirilganidadir.

Mustaqillik davri tarixshunosligida H. Ziyoyevning "Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash: XVIII–XX asr boshlari" monografiyasi alohida o'rin tutadi. Muallif Rossiyaning mintaqadagi siyosatini mustamlakachilik nuqtayi nazaridan baholaydi va Turkistonning, shu jumladan, Farg'ona vodiysining siyosiy o'zgarishlarini milliy tarix konsepsiyasi asosida yoritadi. Mazkur yondashuv sovet tarixshunosligidagi "qo'shilish" va "progressiv ta'sir" kabi qarashlardan sezilarli farq qiladi.

Zamonaviy xorijiy tarixshunoslikda Alexander Morrisonning "Russian Rule in Samarkand 1868–1910: A Comparison with British India" monografiyasi metodologik jihatdan muhimdir. Asar Samarqand misolida yozilgan bo'lsa-da, undagi harbiy-ma'muriy boshqaruv, mahalliy vositachilar, quyi boshqaruv bo'g'inlari va imperiya ma'muriyatining amaliy imkoniyatlari haqidagi xulosalar Farg'ona oblastini o'rganishda ham qiyosiy model vazifasini bajaradi.

Adeeb Khalidning "The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia" tadqiqoti esa Rossiya hukmronligi sharoitidagi mahalliy jamiyatning siyosiy va madaniy transformatsiyalarini yoritadi. Bu asar ma'muriy-hududiy tuzilishga bevosita bag'ishlanmagan, biroq boshqaruv siyosatining mahalliy ijtimoiy muhitga ta'sirini tushunish uchun muhim kontekst beradi.

Mavjud adabiyotlarni qiyoslash shuni ko'rsatadiki, imperiya davri nashrlari ko'proq faktografik va tavsifiy xarakterga ega, sovet tarixshunosligi siyosiy-iqtisodiy hamda sinfiy talqinlarga urg'u beradi, mustaqillik davri tadqiqotlari esa mustamlakachilik siyosati va milliy manfaatlar nuqtayi nazarini kuchaytiradi. Zamonaviy xorijiy ishlarda esa institutsional amaliyot, mahalliy vositachilar va markaz-hudud munosabatlarning murakkabligi chuqurroq tahlil qilinadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy metod qo'llanildi. Ushbu metod orqali Farg'ona oblastining 1876–1917-yillardagi ma'muriy-hududiy bo'linishi va boshqaruv tizimiga oid turli davrlarda yaratilgan ilmiy adabiyotlar o'zaro qiyoslandi. Rossiya imperiyasi, sovet va mustaqillik davri tarixshunosligidagi konseptual yondashuvlar, foydalanilgan manbalar va ilmiy xulosalardagi o'xshash hamda farqli jihatlar aniqlanib, muammoning o'rganilish evolyutsiyasi baholandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tarixshunoslik manbalarining qiyosiy tahlili Farg'ona oblastining ma'muriy-hududiy bo'linishi va boshqaruv tizimi haqidagi qarashlar bir necha bosqichda shakllanganini ko'rsatdi. Birinchi bosqichda, ya'ni Rossiya imperiyasi davrida, tadqiqot va rasmiy nashrlar asosan amaliy boshqaruv ehtiyojlariga yo'naltirilgan bo'lib, ularda oblastning hududiy tarkibi, mansabdorlar vakolatlari va statistik holati qayd etilgan.

1876-yilda Farg'ona oblastining tashkil etilishi bilan hudud Turkiston general-gubernatorligining harbiy-ma'muriy tizimiga kiritildi. 1886-yilgi Nizom ushbu tuzilmani huquqiy jihatdan tartibga solib, oblast-uyezd-volost-qishloq

ko'rinishidagi boshqaruv vertikalini mustahkamladi. Bu holat ma'muriy-hududiy bo'linishning faqat geografik emas, balki siyosiy nazorat va boshqaruv samaradorligini ta'minlashga xizmat qilgan institutsional mexanizm bo'lganini ko'rsatadi.

Farg'ona oblastidagi boshqaruv tizimi yuqori va quyi bo'g'inlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikka asoslangan edi. Harbiy gubernator va uyezd boshliqlari imperiya hokimiyatini ifodalagan bo'lsa, volost boshqaruvchilari va qishloq oqsoqollari mahalliy aholi bilan ma'muriyat o'rtasida vositachi vazifasini bajargan. Shu sababli boshqaruv amaliyotini faqat markazdan berilgan ko'rsatmalar ijrosi sifatida talqin qilish yetarli emas.

Sovet tarixshunosligida mazkur tizim ko'proq mustamlakachilik, sinfiy munosabatlar va iqtisodiy ekspluatatsiya doirasida izohlandi. Bu yondashuv imperiya siyosatining ijtimoiy oqibatlarini yoritishda muhim natijalar bergan bo'lsa-da, ma'muriy institutlarning ichki evolyutsiyasi hamda ularning funksional o'zgarishlari alohida tadqiqot obyekti sifatida kamroq o'rganildi.

Mustaqillik davrida masalaga munosabat sezilarli ravishda yangilandi. Tadqiqotlarda Rossiya imperiyasining siyosiy nazorat mexanizmlari, mahalliy boshqaruv institutlarining o'rne, ma'muriy chegaralarning o'zgarishi va ushbu jarayonlarning milliy davlatchilik tarixiga ta'siri qayta baholandi. Zamonaviy xorijiy tarixshunoslik esa boshqaruvning kundalik amaliyoti, mahalliy vositachilar va markaz bilan hudud o'rtasidagi munosabatlar murakkabligiga e'tibor qaratdi.

Shu asosda Farg'ona oblastining 1876–1917-yillardagi ma'muriy-hududiy bo'linishi va boshqaruv tizimi tarixshunosligini uch asosiy bosqichga ajratish mumkin: Rossiya imperiyasi davri, sovet davri va mustaqillik davri. Har bir bosqich mavzuga xos manba bazasi, metodologik qarashlar va baholash mezonlari bilan tavsiflanadi. Bunday davrlashtirish ilmiy qarashlar evolyutsiyasini izchil ko'rsatish hamda bir xil tarixiy hodisalarning turli davrlarda nega turlicha talqin qilinganini tushuntirish imkonini beradi.

XULOSA

Farg'ona oblastining 1876–1917-yillardagi ma'muriy-hududiy bo'linishi va boshqaruv tizimiga oid tarixshunoslik turli siyosiy va metodologik sharoitlarda shakllangan. Imperiya davri nashrlari faktik va ma'muriy-tavsifiy xarakterga ega bo'lgan bo'lsa, sovet davrida masala sinfiy hamda siyosiy-iqtisodiy yondashuv asosida izohlangan. Mustaqillik yillarida esa mustamlakachilik siyosati, milliy davlatchilik va mahalliy boshqaruv institutlariga yangicha baho berildi. Tarixiy-qiyosiy tahlil ma'muriy-hududiy o'zgarishlar bilan boshqaruv institutlari evolyutsiyasi o'zaro uzviy bog'liq bo'lganini ko'rsatdi. Shu sababli Farg'ona oblastini o'rganishda hududiy chegaralar, boshqaruv vakolatlari va mahalliy ma'muriy bo'g'inlarni bir butun tizim sifatida ko'rib chiqish zarur. Mavjud tadqiqotlar mavzuning ko'plab jihatlarini yoritganiga qaramay, Farg'ona oblastining ma'muriy-hududiy evolyutsiyasi va boshqaruv tizimiga oid tarixshunoslikni davrlashtirish, turli ilmiy maktablar talqinlarini qiyoslash va ularning manba bazasini bir tizimda baholash hali ham dolzarb ilmiy vazifa bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Наливкин В. П. *Краткая история Кокандского ханства*. – Казань: Типография Императорского университета, 1886. – IV, 215 с., 1 л. табл. – URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_003547456/ *РусНацЭлБиблиотека*
2. *Положение об управлении Туркестанского края: Т. II, ч. 2 Свода законов. Изд. 1886 г.* – Санкт-Петербург: Государственная типография, 1886. – [1], 45, [6] с. – URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01003547473> *Поиск РСЛ*
3. *Обзор Ферганской области [по годам]*. – Новый Маргелан; Скобелев: Типография Ферганского областного правления, 1889–1916. – URL: <https://elib.shpl.ru/ru/nodes/50832-obzor-ferganskoy-oblasti-po-godam-novyy-margelan-skobelev-1889-1916> *Электронная библиотека*
4. Ziyoyev H. *Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash (XVIII–XX asr boshlari)*. – Toshkent: Sharq, 1998. – 464 b. – URL: <https://library.tsul.uz/uz/books/24542> *Tsul Library*
5. Morrison A. *Russian Rule in Samarkand, 1868–1910: A Comparison with British India*. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – XXX, 364 p. – DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199547371.001.0001. – URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199547371.001.0001> *OUP Academic*
6. Khalid A. *The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia*. – Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 1999. – 400 p. – ISBN 978-0-520-21356-2. – URL: <https://www.ucpress.edu/books/the-politics-of-muslim-cultural-reform/paper> *University of California Press*
7. Chokobaeva A., Drieu C., Morrison A. (eds.). *The Central Asian Revolt of 1916: A Collapsing Empire in the Age of War and Revolution*. – Manchester: Manchester University Press, 2019. – 384 p. – ISBN 978-1-5261-2942-0. – URL: <https://manchesteruniversitypress.co.uk/9781526129420/> *Manchester University Press*